

NOVINKY ZAHRANIČNÍ KNIHOVNICKÉ LITERATURY

BERTHIAUME, Guy and Sandra NICHOLLS. The twain shall meet: 10 years of evolution and innovation at Library and Archives Canada [Knihovny a archivy jako nerozlučný pár: 10 let vývoje a inovací v Library and Archives Canada]. *IFLA Journal*. 2016, 42(2), 140–145. ISSN 0340-0352. DOI: 10.1177/0340035216637626. Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216637626>.

Kanadská instituce *Library and Archives Canada* (LAC, <http://www.bac-lac.gc.ca>) se sídlem v Ottawě, byla jednou z prvních na světě, které přišly se záměrem co nejvíce integrovat činnost knihoven s činností archivů. Národní knihovna v současné podobě vznikla v 50. letech 20. století, zatímco národní archiv již v 70. letech století devatenáctého. Každý z obou typů institucí shromažďoval v zásadě jiné typy dokumentů, u archivu šlo především o vládní dokumenty, šedou literaturu nebo literaturu z různých soukromých sbírek. Nárůst informací a především přechod z analogového do digitálního věku byly hlavním impulsem ke změně v organizaci a fungování těchto institucí. Hlavním cílem bylo zajistit kanadskému obyvatelstvu co nejjednodušší přístup ke kulturnímu (především dokumentárnímu) dědictví země. K prvním zásadním změnám došlo v letech 2002–2009, kdy bylo právo povinného výtisku rozšířeno i na elektronické publikace a vyvstala nutnost stanovit politiku dalšího rozvoje digitálních sbírek (*Digital Collection Development Policy*). Bylo rozhodnuto, že LAC se stane zastřešující organizací pro oba typy institucí, jejich digitální sbírky i informace o přístupu ke sbírkám papírovým a vše bude dostupné z jedné webové stránky. Toto spojení samozřejmě neproběhlo úplně hladce, každý typ instituce byl zvyklý pracovat jiným způsobem a podle jiných standardů, knihovna a archiv měly odlišné priority, odlišnou politiku budování sbírek a shromažďovaly různě citlivé materiály (publikované i nepublikované). V letech 2009–2014 se instituce musela potýkat s krácením rozpočtu, což s sebou neslo ztrátu téměř pětiny zaměstnanců a nutnost omezit řadu činností a pozastavit některé programy. Přesto došlo ke značnému rozvoji především v oblasti přístupu k digitalizovaným materiálům pomocí nejnovějších technologií. Unikátní je například přístup ke genealogickým informacím, na němž LAC spolupracuje s *Ancestry.ca* (<https://www.ancestry.ca/>).

Od roku 2012 pokračuje modernizace služeb (především s ohledem na nárůst nových typů informačních zdrojů) a začíná být opět kladen silnější důraz na zohlednění potřeb uživatelů (jak už bylo řečeno, to byl hlavní důvod, proč transformace knihovna a archivů v roce 2002 vůbec započala). V červnu 2014 byla tato myšlenka orientace na uživatele zdůrazněna jako jeden z hlavních strategických cílů pro další roky. V letech 2015–2016 se LAC zavázala být do budoucna institucí, která bude sloužit svým klientům, podporovat rozvoj knihovnictví a archivnictví jako oborů, aktivně spolupracovat s národními i mezinárodními institucemi a dalšími partnerskými organizacemi nejrůznějších typů a velikostí a v neposlední řadě se bude snažit více zviditelnit a propagovat své služby směrem k široké veřejnosti. Výhodou i nevýhodou LAC může být její dvojjazyčnost, resp. dvojjazyčnost jejich uživatelů, s čímž se ve světě příliš často nesetkáváme.

V roce 2014 vydala Kanadská královská společnost (*Royal Society of Canada*, <https://rsc-src.ca/>) zprávu s názvem *The Future Now: Canada's Libraries, Archives, and Public Memory*, která obsahuje řadu doporučení, ze kterých pak LAC mj. vychází ve svém strategickém plánu pro roky 2016–2019. Jednou z důležitých oblastí je strategie digitalizace národního kulturního dědictví (*National Heritage Digitization Strategy*).

Úlohou paměťových institucí v digitálním světě se zabývala také nezisková organizace *Council of Canadian Academies* (<http://www.scienceadvice.ca>), která v roce 2015 vydala zprávu s názvem *Leading in the Digital World: Opportunities*.

To, že se rozšiřování a propagace služeb LAC daří, naznačuje mj. návštevnost jejich webových stránek (průměrně 1,7 milionu návštěv měsíčně), případně stránky na komunitním webu Flickr (10 milionů zhlédnutí). Lze jen doufat, že tato velmi dobře nastavená spolupráce kanadských knihoven a archivů, resp. knihovníků a archivářů, se bude slibně rozvíjet i v časech budoucích a může se (bez ohledu na určitá regionální specifika) stát inspirací i pro jiné země.

BRADLEY, Fiona. 'A world with universal literacy': The role of libraries and access to information in the UN 2030 Agenda [Univerzální gramotnost podle OSN: role knihoven a přístup k informacím v rámci Agendy 2030]. *IFLA Journal*. 2016, 42(2), 118–125. ISSN 0340-0352. DOI: 10.1177/0340035216647393. Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0340035216647393>.

V roce 2015 přijala Organizace spojených národů tzv. Agendu pro udržitelný rozvoj 2030 (*Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*), v níž je definováno celkem 17 cílů udržitelného rozvoje pro roky 2015–2030 (*Sustainable Development Goals*, SDGs). Rezoluce je zaměřena především na zásadní problémy světové populace, jako je vymýcení chudoby, hladu, zvyšování kvality života obyvatelstva, zajištění přístupu ke vzdělání, podpora hospodářského růstu a rovnosti, přístupu ke zdrojům energie apod. Jedním z cílů je také vybudování odolné infrastruktury, s čímž je úzce spojeno zajištění práva na informace a zprostředkování přístupu k nim. Klíčovou roli v tomto procesu hrají samozřejmě knihovníci a informační pracovníci. Proto se jednání o výsledném obsahu rezoluce aktivně účastnila také IFLA, která na formulaci hlavních cílů úzce spolupracovala s dalšími organizacemi, jako jsou UNESCO, Světová organizace duševního vlastnictví (WIPO) nebo Ekonomická a sociální rada OSN (ECOSOC). Toto jednání trvalo přibližně 3 roky, cca od podzimu 2012, kdy se v brazilském Rio de Janeiru konala Konference Rio+20. Jedním z východisek později definovaných cílů se stal již existující strategický program IFLA pro budoucí vývoj knihovnictví ALP (*Action for Development through Libraries Programme*). Důraz je kladen především na svobodný přístup k informacím a ochranu základních práv a svobod (je součástí cíle 16 definovaného v rámci Agendy 2030), což ovšem může narážet na legislativu, resp. zájmy některých členských států OSN nebo jejich vlád. Je také třeba vzít v úvahu, že každá členská země adaptuje myšlenky Agendy 2030 odlišným způsobem a s ohledem na lokální kontext. Již na kongresu IFLA v roce 2014 byla přijata tzv. *Lyonská deklarace*, která vyzývá členské státy OSN k závazku zajistit, aby každý člověk měl přístup k informacím a byl schopen porozumět, využít i sdílet informace, které jsou nutné k podpoře udržitelného rozvoje a demokratické společnosti. Tuto deklaraci podepsalo více než 600 knihovnických i neknihovnických organizací. Především právě IFLA kladla důraz na to, aby byl v rámci Agendy 2030 zmíněn koncept univerzální (ve smyslu celosvětové) informační gramotnosti. Tento koncept může být naplněn pouze dlouhodobou a efektivní součinností celé občanské společnosti s vládními organizacemi.

GARCIA-RIVADULLA, Sandra. Personalization vs. privacy: An inevitable trade-off? [Personalizace versus internetové soukromí – nutný kompromis?]. *IFLA Journal*. 2016, 42(3), 227–238. ISSN 0340-0352. DOI: 10.1177/0340035216662890. Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216662890>.

Od prosince 2009 nabízí Google možnost personalizovaného vyhledávání. Obdobnou možnost nabízí také Facebook, YouTube, Amazon, eBay, Apple a další služby. Princip personalizace spočívá ve snaze vyhledávače získat co nejvíce informací o tom, co uživatelé zajímá, a podle toho pak řadí vyhledané výsledky. Sám uživatel ale obvykle netuší, podle jakých kritérií je výběr prováděn, a vůbec to, „co se děje v pozadí“. Autorka článku se zamýšlí nad tím, nakolik bychom se o tuto problematiku my jako uživatelé internetu měli zajímat, zda jsou na místě obavy ze ztráty soukromí i jak se případně nechtěné personalizaci bránit.

Hlavní rozdíl mezi vyhledávači typu Google a proprietárními databázemi typu EBSCO či knihovními katalogy spočívá v tom, že uživatel dostává výsledky podle toho, co právě hledá, a ne podle toho, co si algoritmus myslí, že by se mu mohlo líbit. Existují nástroje, s jejichž pomocí lze provést „anonymní“ vyhledávání, například softwarový nástroj Tor (*The onion routing*, <https://www.torproject.org/>), případně přímo alternativní vyhledávač DuckDuckGo, který neshromažďuje osobní informace uživatelů. Pro mobilní telefony lze využít Omlet (<http://www-new.omlet.me/>). Jak už bylo řečeno, uživatel vlastně neví, na základě čeho a jak je výsledek jeho vyhledávání zúžen, to vše se děje kdesi v pozadí a on nemá možnost to ovlivnit. „Osekávání“ výsledku navíc vede k uvíznutí v jakési bublině, kdy se opakovaně dostáváme k víceméně stále stejnému okruhu informací. Samozřejmě je možné se tohoto vědomě vyvarovat – kromě výše uvedeného anonymního vyhledávání je možno neomezovat se jen na prohledávání malé části webu, který je indexován standardními vyhledávači typu Google (nebo alespoň průběžně promazávat historii prohlížení a cookies), ale snažit se získávat informace i odjinud, sdílením zajímavého obsahu přes sociální sítě atd.

K tomu, aby uživatelé dosáhli co nejvyšší informační gramotnosti a byli schopni získávat relevantní výsledky, mohou významně přispět právě knihovníci. Tím, jaký obsah na internetu lidé sledují a sdílejí, poskytují bezděčně informaci např. o svém bydlišti, náboženství, etnickém původu, politických názorech atd. Tyto informace jsou shromažďovány a využívány v lepším případě k zaslání adresné reklamy, v horším případě mohou být zneužity. V ideálním případě by každý uživatel měl být schopen vyhodnotit, co mu sdílení určitého typu informace přinese a zvážit riziko jejího zneužití. Většina lidí se však řídí mantrou „nemám co skrývat“. Zdánlivě získáváme celou řadu informací zdarma, ale ve skutečnosti za ně platíme novodobou měnou, totiž právě svými osobními daty. Jednotlivá informace o uživateli v zásadě nemá velký význam, ale pokud se jich podaří shromáždit více z různých zdrojů (sociální a profesní sítě, historie plateb na internetu atd.), vznikne již poměrně ucelený obrázek o uživateli, což umožňuje například předvídat jeho chování v určité situaci (např. reakci na nabídku nějakého produktu). Lze říci, že shromažďování osobních dat má tedy především ekonomický podtext.

Uživatelé lze z hlediska jejich přístupu k soukromí na internetu rozdělit zhruba na tři skupiny: na pragmatiky, fundamentalisty a ty, kteří se touto problematikou vůbec nezabývají. Podle provedených studií převažují *pragmatici* – tedy ti, kteří si uvědomují, že, aby získali nějaké výhody, musí poskytnout nějakou protihodnotu, v tomto případě osobní data. Nutno zmínit, že osobní data lze nepochybně využít také ve prospěch obyvatelstva, např. v případě řešení či prevence živelních katastrof, v oblasti zdravotnictví, boji proti zločinu, zlepšování veřejných služeb atd. Je ale nutné, aby vlády a velké korporace s těmito daty zacházely uvážlivě, bezpečně a eticky.

Minimálně k hlubšímu zamyšlení nad tím, co sdílíme a nakolik můžeme být i bez svého souhlasu monitorováni, přispěla nepochybně kauza bývalého systémového administrátora americké Národní bezpečnostní agentury (NSA, <https://www.nsa.gov/>) Edwarda Snowdena. Mnoho lidí si uvědomuje i deklaruje své právo na soukromí (např. by si jistě nepřáli, aby se jim někdo „naboural“ do e-mailového účtu), ale již nevědí, že problém je často daleko širší. Pojem internetové soukromí je ale široký až příliš. Proto vznikla celá řada iniciativ, které se touto problematikou zabývají a snaží se stanovit práva a zásady zacházení s citlivými daty. Jednou z nich je iniciativa IPAHRCS (*International Principles on the Application of Human Rights to Communications Surveillance*), která zformulovala 13 zásad pro nakládání s citlivými daty s ohledem na lidská práva. Jedním ze signatářů je také IFLA (celkově iniciativu podepsalo více než 400 organizací a 350 000 jednotlivců).

Z dalších můžeme jmenovat například *OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data* z roku 2013, která stanovují 7 základních pravidel pro nakládání s těmito daty: 1) občan má právo na oznámení, že jeho data budou uložena, 2) data budou použita jen ke sjednanému účelu, 3) data nebudou šířena bez souhlasu občana, 4) data budou chráněna před zneužitím, 5) občané obdrží informaci, kdo jejich data shromažďuje, 6) občanům bude umožněn přístup k datům včetně možnosti opravy případných nesrovnalostí, 7) občan by měl mít možnost vyžadovat odpovědnost za dodržování těchto principů.

Směrnice EU o ochraně dat z roku 1995 (*EU Data Protection Directive*) a nejnovější nařízení s názvem GDPR (*General Data Protection Regulation*) pracují s obdobnými pravidly. Nařízení GDPR, které vejde v platnost v roce 2018, však navíc bere v úvahu takové důležité aspekty, jako je globalizace a nejnovější technologický rozvoj. Zvyšuje nároky především na korporátní sektor, který s osobními daty nakládá.

Organizace spojených národů přijala v roce 2013 rezoluci 68/167 nazvanou Právo na soukromí v digitálním světě (*The right to privacy in the digital age*). Existují samozřejmě také dílčí iniciativy na úrovni jednotlivých států. V současném digitálním světě začíná většina lidí využívat technologie ve velmi nízkém věku. Dětem je nutné vštěpovat základy počítačové a informační gramotnosti již od počátku, neboť změna uživatelských návyků týkajících se (nejen) bezpečnosti dat je s postupujícím věkem obtížnější. I když uživatel tyto návyky změní, elektronická stopa, kterou po sobě do určité doby zanechal, může být doslova použita proti němu (např. v případě, kdy potenciální zaměstnavatel vyhledává informace o uchazeči o práci apod.), aniž by měl možnost to ovlivnit.

V této souvislosti Evropská unie přišla v roce 2014 s kontroverzním návrhem „práva být zapomenut“, které mj. ukládá vyhledávačům typu Google povinnost vyhovět žádostem uživatelů o vyloučení určitých dat o nich z výsledků vyhledávání. Jedná se často o irelevantní, pověst poškozující, lživé nebo bezpečnost ohrožující informace. Zde mimochodem dochází k zajímavému rozporu mezi evropským a americkým vnímáním této problematiky – zatímco Evropa se snaží o ochranu, americké právo toto omezení chápe jako útok na svobodu slova na internetu. Vystávají také další otázky – například zda má veřejná osoba (např. politik) právo nechat „vymazat“ negativní komentáře o sobě či má být povoleno nezobrazovat něčí kriminální minulost.

Tento příspěvek nemá za cíl prorokovat temnou budoucnost, která nás v digitálním světě čeká, spíše má sloužit jako podnět k zamyšlení, jak s vlastními citlivými daty nakládáme a komu je zpřístupňujeme. Řešením totiž není nezpřístupňovat raději nikomu nic, ale mít svá data pokud možno pod kontrolou a požadovat maximální transparentnost, pokud jde o způsob a účel jejich použití.

GASSER, Michael. Innovating access to ETH-Library's Thomas Mann Archive: A project report [Změny v přístupu do archivu Thomase Manna v knihovně Švýcarského federálního technologického institutu: zpráva o projektu]. *IFLA Journal*. 2016, 42(2), 134–139. ISSN 0340-0352. DOI: 10.1177/0340035216647392. Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216647392>.

Kromě toho, že Švýcarský federální technologický institut (*Eidgenössische Technische Hochschule, ETH*, <https://www.ethz.ch/de.html>) v Curychu patří k nejvýznamnějším technickým univerzitám na světě, přispívá také značnou měrou k uchování mezinárodního kulturního dědictví. Archiv Thomase Manna (*Thomas Mann Archiv, TMA*, <http://www.tma.ethz.ch/en/>), který je provozován knihovnou ETH (<http://www.library.ethz.ch/>) zahrnuje práce z pera tohoto významného německého spisovatele a také nejrůznější osobní dokumenty a materiály o něm. Thomas Mann žil v letech 1875–1955 a je nositelem Nobelovy ceny za literaturu. Ačkoli byl T. Mann Němec, ve Švýcarsku dlouhá léta působil a nakonec zde i zemřel. Archiv byl založen bezprostředně po jeho smrti, v roce 1956.

Uchované materiály můžeme rozdělit do několika částí: vlastní literární dílo (asi 2500 dokumentů), korespondence, ať už originály (cca 15 000 ks) či kopie (cca 18 000 ks) dopisů samotného Manna, ale i členů jeho rodiny, a asi 82 000 novinových článků o něm (nejstarší z roku 1895).

V roce 2013 odstartoval projekt TMA Online, jehož cílem bylo tyto materiály uchovat a zpřístupnit v digitalizované podobě. K realizaci bylo využito již dříve osvědčeného archivního systému CMI STAR. Realizovat celý projekt se podařilo poměrně efektivně a v relativně krátké době, přestože byli realizátoři nuceni překonat řadu výzev. Digitalizace zejména rukopisných materiálů nebyla pochopitelně tak snadná jako např. v případě novinových článků. U těch zase občas nastal problém při indexování – např. pokud chyběla informace o zdrojovém dokumentu. Vzhledem k velkému objemu materiálů musela ETH vyčlenit zvláštní prostory pro realizaci prací spojených s projektem. Ve výsledku si celý proces (včetně nového bezpečnějšího fyzického uložení původních materiálů) vyžádal mnohem více času a úsilí, než se původně zdálo. Práce na projektu byla dokončena v lednu 2015, papírový archiv nyní čítá cca 118 000 položek. V průběhu 19 měsíců práce bylo vytvořeno přibližně 280 000 skenů. Včetně vygenerovaných pdf činí velikost digitálních kopií asi 7 terabajtů. Přístup do online verze (<http://www.online.tma.ethz.ch/>, resp. http://tma.e-pics.ethz.ch/#1507120742436_0) byl aktivován v březnu 2015. Lze vyhledávat pomocí klíčových slov a zpřesňovat výsledek pomocí faset. Je dostupná i verze pro tablet či smartphone.

HICKSON, Susan et al. Modifying researchers' data management practices: A behavioural framework for library practitioners [Změny v postupech správy výzkumných dat: behaviorální rámec pro informační profesionály v knihovnách]. *IFLA Journal*. 2016, 42(4), 253–265. ISSN 0340-0352. DOI: 10.1177/0340035216673856. Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216673856>.

V akademických knihovnách jsou dnes data novým „módním pojmem“. Považuje se za nezbytné, aby byla otevřená a přístupná. Poskytovatelé dotací a grantů požadují přesné informace o správě a uspořádání dat a v zájmu institucí je poskytovat informace o způsobu a možnostech jejich využívání. Cílem popisovaného projektu, který proběhl na australské Griffithově univerzitě (<https://www.griffith.edu.au/>), kde studuje přibližně 43 000 studentů ze 130 zemí, bylo zjistit, jak knihovny a informační specialisté mohou využít znalosti existujících, potřeb a chování výzkumníků v procesu pořádání

a správy výzkumných dat. Autory projektu jsou zaměstnanci oddělení informačních služeb (*Division of Information Services, INS*). V roce 2014 zde vyšel materiál s názvem *Best Practice Guidelines for Researchers: Managing Research Data and Primary Materials* (tedy volně přeloženo *Průvodce správou výzkumných dat a primárních zdrojů pro výzkumníky*). Existuje také národní program podpory uchování a zpřístupňování výzkumných dat s názvem *Australian National Data Service (ANDS)*, <http://www.ands.org.au/>.

Jedním z hlavních problémů je, že sami autoři výzkumů nemají dostatečné znalosti o způsobu pořádání a správy dat, což bylo jedním z důvodů, proč informační profesionálové vytvořili rámec A-COM-B, kterým je možno vyjádřit chování výzkumných pracovníků a který přispívá k porozumění tomuto chování. Klíčovým aspektem je v tomto případě postoj (též přístup, názor, angl. *attitude* – vyjádřený písmenem A). Písmena C, O, M symbolizují slova *capability, motivation a opportunity* (tedy schopnost, motivace a příležitost). Výsledkem vztahů mezi těmito elementy je pak chování (B – *behavior*).

V rámci výzkumu byli osloveni výzkumní pracovníci, kteří měli za úkol vyplnit dotazník rozdělený do zhruba pěti okruhů: jak ukládají svá data, jaká jsou kritéria výběru použitého způsobu správy dat, jaké jsou metody a způsoby zálohování dat, jak vypadá jejich *data management plan* (rozumí se plán, jaká data budou vytvořena, kde budou uložena a kdo k nim bude mít přístup) a jaké jsou další aspekty jejich výzkumných zvyklostí. Do výzkumu byli zařazeni pouze zkušenější výzkumní pracovníci. Výsledky dotazníkového šetření jsou v příspěvku prezentovány pomocí grafů. Některé způsoby zálohování a zpřístupňování dat (často ty, které požaduje domovská instituce) výzkumní pracovníci považují za příliš složité, v některých případech o nich ani neslyšeli. Zajímavý je také přístup některých respondentů k tomu, že by měli vlastní výzkumná data s někým sdílet; v zásadě převažuje názor, že tyto výsledky by nikoho jiného snad ani nemohly zajímat. Mnoho vědců si neuvědomuje, že by jiní autoři mohli jejich výsledky citovat, z čehož by jim samým plynuly benefity v podobě lepšího hodnocení (citační index atd.). Výsledky dotazování byly dále zpřesňovány během dalších rozhovorů, konzultací, workshopů atd.

Příspěvek zachycuje pouze úvodní část výzkumu, v závěru jsou nastíněny postupy a plány činnosti, které budou následovat. Výstupy z tohoto výzkumu budou využity k prohloubení spolupráce informačních profesionálů s výzkumnými pracovníky. Cílem je především motivovat je, aby k ukládání a správě vlastních výzkumných dat využívali nástrojů a technologií schválených domovskými institucemi. Pomoci by měla metodologie, kterou jim informační profesionálové vytvoří.

LASSI, Monica, Maria JOHNSON and Koraljka GOLUB. Research data services: An exploration of requirements at two Swedish universities [Správa a zpřístupňování výzkumných dat: průzkum požadavků na dvou švédských univerzitách]. *IFLA Journal*. 2016, 42(4), 266–277. ISSN 0340-0352. v DOI: 10.1177/0340035216671963. Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216671963>.

Příspěvek popisuje průběh a výsledky výzkumu možností a potřeb výzkumných pracovníků v oblasti tvorby, správy a zpřístupňování výzkumných dat. V rámci výzkumu byli osloveni odborníci z nejrůznějších oborů (od doktorandů až po profesory) z Linneého univerzity (*Linnaeus University*, <https://lnu.se/en/>) a Lundské univerzity (*Lund University*, <http://www.lunduniversity.lu.se/>). Autoři výzkumu se pokusili získat data, která by měla být využita ke zlepšení služeb souvisejících se správou a zpřístupňováním výzkumných dat. Pro sběr dat (základ tvoří rozhovory s respondenty) bylo využito nástroje *Data Curation Profiles (DCP) Toolkit* (<http://datacurationprofiles.org/>), který

vyvinula americká Purdueova univerzita (*Purdue university*, <http://www.purdue.edu/>). Již v předchozích letech proběhla ve Švédsku celá řada studií, jejichž cílem bylo odhalit překážky a výzvy v oblasti sdílení výzkumných dat, zaměřit se na související (nedořešené) právní a etické problémy a zjistit, zda existuje dostatek efektivních nástrojů pro zpřístupnění těchto dat. Hlavní podporu aktivit souvisejících s výzkumnými daty a výzkumnou činností celkově má od roku 2001 na starost Švédská rada pro výzkum (*Swedish Research Council*, <https://www.vr.se/>). Koordinací rozvoje systémů a služeb pro správu a zpřístupnění výzkumných dat se v celostátním měřítku zabývá Švédská národní datová služba (*Swedish National Data Service*, <https://snd.gu.se/en>), která se ve spolupráci právě s univerzitami snaží vytvořit fungující infrastrukturu těchto služeb. Obvyklým řešením je vytvoření repozitáře, v jehož rámci by výzkumná data byla ukládána a zpřístupňována ve více či méně standardizované formě. Účelem výzkumu bylo zjistit, jaké jsou v tomto směru potřeby samotných výzkumných pracovníků a jak jim mohou knihovny, které mají tento typ služeb poskytovat, vyjít vstříc, aby se dosáhlo co nejlepších výsledků. V průběhu samotného výzkumu byli výzkumní pracovníci dotazováni na jejich běžný způsob práce s daty, na ochotu se o ně dělit (hlavně z důvodu citlivosti některých typů dat), zda, jakým způsobem a podle jakých standardů obvykle vytvářejí metadata, zda by byli schopni k tvorbě metadat využít existující klasifikační systémy, jakým způsobem jsou data schopni připravit k finálnímu uložení do systému, zda považují některou část dat za prioritní, jak hodnotí snadnost vyhledávání, spolehlivost a trvalost uložení atd. Ukázalo se, že většina výzkumných pracovníků nemá problém zpřístupnit primární (*raw*) data, v dalších fázích výzkumu, kdy už byla data nějakým způsobem vyhodnocena a zpracována, už považují za důležité vědět, komu a za jakých podmínek budou jejich data přístupná, v některých případech preferují zpřístupnit pouze metadata. Pokud jde o dodání finální podoby dat do systému, většina oslovených preferuje (i je schopna) udělat to osobně, jen ve výjimečných případech by uvítala pomoc informačních pracovníků. Do budoucna se bude řešit otázka průběžného zpřístupňování těchto dat také přímo poskytovatelům finanční podpory (např. grantovým agenturám).

MATARAZZO, James M. and Toby PEARLSTEIN. Leadership in disruptive times [Vedení lidí v rušných časech]. *IFLA Journal*. 2016, 42(3), 162–177.

ISSN 0340-0352. DOI: 10.1177/0340035216658911.

Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216658911>.

Autoři se v příspěvku snaží přiblížit, jak se v čase mění role vedoucích pracovníků (nejen) v knihovnách a jaké nové požadavky jsou na ně v posledních letech kladeny. Pojem „leader“ nebo „manažer“, kterými bývá vedoucí pracovník běžně označován, nejsou podle názoru autorů článku zcela zaměnitelné. Leader může být chápán především jako ten, kdo motivuje (a tedy skutečně vede) lidi k plnění cílů a vizí, manažer je spíše ten, kdo dozírá na jejich každodenní činnost a operativně řeší problémy a výzvy s ní spojené. Můžeme použít citát amerického prezidenta Johna Quincyho Adamse (1767–1848), který definuje leadera takto: „Pokud Vaše činy inspirují druhé, aby více snili, více se učili, více pracovali a něčím víc se stávali, pak jste leader.“ Leader musí být kreativní, musí umět motivovat, zohlednit silné a slabé stránky týmu, přijmout odpovědnost, která z jeho role vyplývá. Leader se však neobejde bez součinnosti s manažery všech úrovní. Díky neustálým změnám ve světě informací jsou na leadery a manažery v oborech jako knihovnictví a informační služby kladeny stále větší požadavky. Autoři studií k tomu tématu často operují pojmem čtvrtá průmyslová revoluce, která mění celý systém výroby, distribuce a spotřeby, a možná také celé lidské povahy. Tato problematika

byla ostatně i tématem Světového ekonomického fóra (*World Economic Forum*, WEF, <https://www.weforum.org/>) v roce 2016. Podle zakladatele WEF se nyní nacházíme v situaci, kdy technologie stírají hranice mezi fyzickou, digitální a biologickou sférou, čímž se transformuje ekonomický, sociální, ekologický a kulturní kontext našich životů. Přichází tedy doba „konstantní změny“. Nejen disciplíny typu znalostní management jsou nuceny na tyto změny reagovat. V oblasti vedení knihoven můžeme identifikovat čtyři hlavní oblasti, ve kterých dochází ke změnám: finance, získávání prostředků, politika organizace a hodnocení. Průběžně dochází ke snižování rozpočtů knihoven, na což management musí pružně reagovat, pokud chce zachovat kvalitu a udržitelnost služeb. Samostatnou kapitolou je získávání finančních zdrojů mimo rozpočet, ať už se jedná o nejrůznější granty či například pořádání akcí, jejichž výtěžek jde na činnost knihovny. Zejména v akademických knihovnách a všude tam, kde je knihovna součástí větší organizace, musí leader dobře znát její politiku a správně vyhodnotit, které osoby v organizaci je potřeba si naklonit na svou stranu (zejména pokud jde o finanční podporu). Problémy často nastávají při personálních změnách ve vyšším managementu, kterému je knihovna podřízena, tehdy může v jejím chodu a směřování docházet i k poměrně turbulentním změnám. Na jejím vedoucím pracovníkovi pak leží nelehký úkol, aby tyto změny „vybalancoval“. Nakonec samozřejmě záleží nejvíce na tom, jak je knihovně nakloněno vedení organizace a jakou důležitost jí přikládá. Je nutné, aby leader průběžně sledoval celkovou finanční situaci organizace a dokázal předvídat změny, které mohou rozpočet knihovny postihnout. Pokud je knihovna vnímána spíše jako okrajová, je právě úkolem leadera, aby se snažil v očích vedení zvýšit její důležitost. Ideální způsob, jak účinně „prodat“ služby a činnost knihovny, je vyzdvihnout je v rámci průběžně odevzdávaných hodnocení. Zde je ze strany leadera nezbytná notná dávka kreativity, inovace, schopnost analýzy a strategického myšlení. Často musí být schopen změřit i zdánlivě nezměřitelné. Z výše uvedeného je patrné, že vedení jakéhokoli typu informační instituce vyžaduje neustálou pozornost, flexibilitu, předvídatavost, schopnost přehodnocovat stávající stav a zejména pružně a efektivně reagovat na změny. Je vhodné, aby se návody pro informační profesionály, jak tyto nelehké úkoly řešit, také více objevovaly v odborné literatuře.

ROSA, Kathy and Tom STOREY. American libraries in 2016: Creating their future by connecting, collaborating and building community [Americké knihovny v roce 2016 a jejich budoucnost, jež tkví v propojení, spolupráci a komunitní práci]. *IFLA Journal*. 2016, 42(2), 85–101. ISSN 0340-0352. DOI: 10.1177/0340035216646061. Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216646061>.

Ve Spojených státech amerických existuje téměř 120 000 knihoven různých typů (knihovny vládní, školní, akademické, veřejné a speciální). Ty disponují různou velikostí fondů, poskytují nejrůznější typy služeb a mají samozřejmě také různý počet zaměstnanců. Největší knihovna, Knihovna Kongresu (Library of Congress, www.loc.gov), má 162 milionů knihovních jednotek, 4200 zaměstnanců, na druhé straně samozřejmě existují knihovny s několikatisícovým fondem obsluhované jedním člověkem (podrobná statistická data o jednotlivých typech knihoven jsou v článku uvedena). Hlavním podpůrným orgánem amerických knihoven je vládní agentura IMLS (Institute of Museum and Library Services, <https://www.imls.gov/>). Ta dlouhodobě podporuje nejrůznější grantové projekty, k nejznámějším patří např. *Grants to State Library Administrative Agencies (SLAA)*, *National Leadership Grants*, *Laura Bush 21st Century Librarian Program* aj. Grantová podpora je obzvláště významná, neboť řada amerických knihoven (resp. jejich rozpočtů) se ještě zcela nevzpamatovala z finanční krize, ke které došlo v roce 2008.

Dochází k omezování služeb, zavírání poboček atd. Tento problém zasáhl i akademické knihovny, které se obzvlášť snaží držet krok s novými trendy v digitálním věku, a je to pro ně tedy obzvláště problematické. Učit knihovny, jak těmto výzvám čelit, má za úkol mj. *Research Planning and Review Committee*, který spadá pod sdružení vysokoškolských a výzkumných knihoven (*Association of College and Research Libraries, ACRL*). Existuje celá řada spolků sdružujících knihovnický (především podle oborů, ale i dalších kritérií), jako např. *The Association for Information Science and Technology (ASIS&T)*, *American Library Association (ALA)*, *Special Libraries Association (SLA)*, *Association for Library and Information Science Education (ALISE)*, *Association of Research Libraries (ARL)*, *Medical Library Association (MLA)* aj., které se snaží řešit aktuální problémy oboru. Spojené státy mají také dlouhou tradici ve vytváření knihovnických konsorcií, tedy seskupení knihoven, jejichž úkolem je především koordinace společných aktivit, sdílení informačních zdrojů a znalostí. V dnešní době jich v USA existuje kolem stovky. Více než polovina z nich čítá nad 40 členských knihoven různých typů a funguje více než 30 let.

Digitální věk klade na (nejen) americké knihovny celou řadu nových požadavků. Některé z nich souvisí s demografickými změnami, především měnící se porodností a stárnutím populace (viz např. https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/01/20/4-maps-that-show-how-demographic-change-will-touch-every-corner-of-the-country/?utm_term=.a33d51da72e1). To bude znamenat nárůst počtu starších uživatelů, a tudíž i nutnost vytvořit pro ně v knihovnách přívětivé, „senior-friendly“, prostředí a nabídnout odpovídající služby. Další faktor, narůstající používání nových informačních technologií, mění způsob využívání knihovnických zdrojů (<http://www.pewinternet.org/2015/09/15/libraries-at-the-crossroads/>). Přesto si tištěná kniha uchovává oblibu zejména při studiu (viz např. <https://qz.com/316001/american-college-students-say-they-would-rather-study-with-real-books-not-laptops/>). Mění se vzdělávací systém (jsou k dispozici e-learning, volně přístupné online kurzy – tzv. MOOC atd.) a zejména typ zdrojů, na které jsou studenti odkazováni. Z toho vyplývá nutnost podpory informační gramotnosti, na níž se knihovny samozřejmě již dlouho a poměrně běžně nemalým dílem podílejí. Velká pozornost se věnuje programům tzv. digitální inkluze a širokému budování tzv. digitálních komunit se zajištěným širokopásmovým přenosem dat (<http://digitalinclusion.umd.edu/>, <http://www.cosla.org/documents/NationalProjectGuide1.pdf>, <http://publiclibrariesonline.org/2016/01/2014-digital-inclusion-survey-report-public-libraries-as-basic-community-technology-infrastructure/>). Existuje řada projektů týkajících se digitalizace, sdílení zdrojů, správy a sdílení otevřených dat, mobilních aplikací (viz *National Leadership Grants for Libraries (NLG-L)* – <https://www.ims.gov/grants/available/national-leadership-grants-libraries>, rámcový program *Building the Digital Communities* – https://www.ims.gov/assets/1/AssetManager/BuildingDigitalCommunities_Framework.pdf ad.). Současně se vedou debaty o potřebě razantních změn dosavadní podoby (institucí, financování...) vysokého školství (změnily se ekonomické podmínky, vzniká problém, jak zvýšit kvalitu vzdělání bez zvyšování ceny – viz např. <http://www.shirky.com/weblog/2014/01/there-isnt-enough-money-to-keep-educating-adults-the-way-were-doing-it/>).

Každodenní chod knihoven nepochybně ovlivňují také samotní zaměstnanci knihoven. Na období 2014–2024 byl naplánován dvouprocentní nárůst počtu zaměstnanců knihoven. V souvislosti se stárnutím populace je dnes více než 40 % amerických knihovníků starších 55 let. To je důvodem větší propagace oboru a nábory nových, pokud možno perspektivních zaměstnanců. Medián roční mzdy amerického knihovníka v roce 2014 činil 56 170 USD (US Department of Labor. Bureau of Labor Statistics Librarians – Occupational Outlook Handbook; novější data viz <http://www.bls.gov/oo/education-training-and-library/librarians.htm>, pozn. red.).

WITT, Michael and Wolfram HORSTMANN. International approaches to research data services in libraries [Mezinárodní přístupy ke zpřístupňování výzkumných dat v knihovnách]. *IFLA Journal*. 2016, 42(4), 251–252. ISSN 0340-0352.

DOI: 10.1177/0340035216678726.

Dostupný také z: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035216678726>.

Knihovny a archivy po celém světě se zejména v poslední době snaží poskytovat nové služby v oblasti zpřístupňování výzkumných dat. Informační pracovníci pomáhají vědcům v průběhu celého výzkumu data uchovávat a zpřístupňovat (s ohledem na jejich citlivost), zabývají se především tvorbou metadat, manuálů, citačních pomůcek atd. Problematice zpřístupňování výzkumných dat v knihovnách se věnovaly například ACRL (*Association of College and Research Libraries in North America*, <http://www.ala.org/acrl/>) nebo nověji LIBER (*Ligue des bibliothèques européennes de recherche*, <http://libereurope.eu/>). Téma vzbudilo pozornost také na 81. kongresu IFLA, který se konal v roce 2015 v Kapském městě, stalo se pak náplní dvou speciálních čísel časopisu *IFLA Journal*. Cílem bylo problematiku přehledně zmapovat, nastínit nejnovější trendy, specifikovat potřeby vědců i knihovníků, přiblížit různé typy souvisejících služeb. Hlavním úkolem knihovníků je identifikovat informační potřeby tvůrců i uživatelů výzkumných dat, pomoci jim získat dovednosti pro získání těchto dat, na základě toho vytvořit nabídku služeb a následně pomoci co nejeefektivněji tyto služby využívat. První speciální číslo časopisu *IFLA Journal* (4/2016) je zaměřeno na chování výzkumníků při hledání dat, jejich informační potřeby. Většina příspěvků je vlastně případovými studiemi z celé řady zemí (např. Austrálie, Švédsko, Holandsko, Švýcarsko, Spojené státy americké), obvykle jsou řešeny na akademické půdě. V navazujícím speciálním čísle (březen 2017) budou představeny studie z dalších zemí.

Zpracovaly: Mgr. Lenka Bejlková, PhDr. Anna Machová

BEJLKOVÁ, Lenka a Anna MACHOVÁ. Novinky zahraniční knihovnické literatury: *Knihovna: knihovnická revue*, 2017, 28(1), 91–100. ISSN 1801-3252.